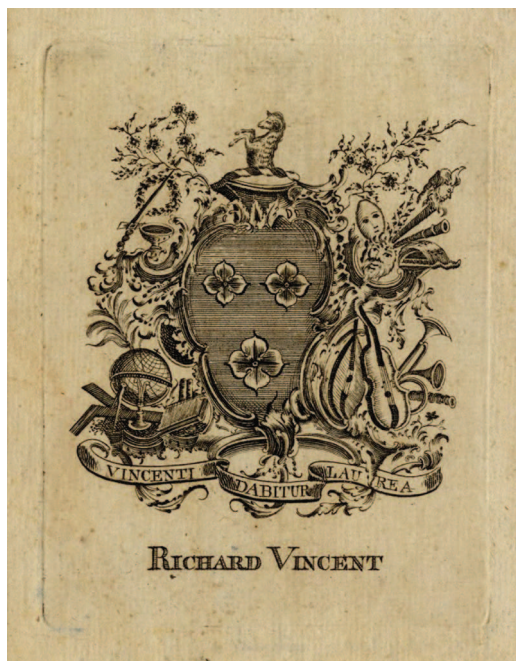

Dmitrijs Zinovjevs

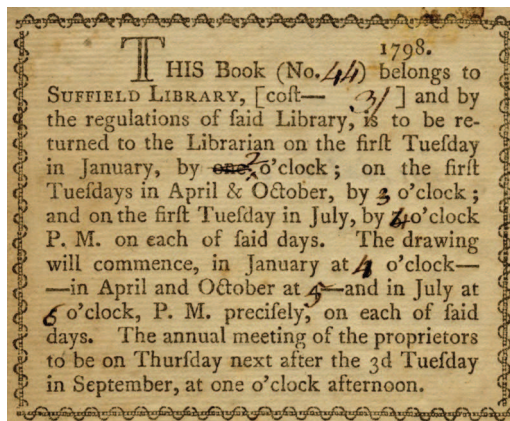
Ārzemju ekslibris 1790–2010: Džeimsa Hovarda Freizera dāvinājums Latvijas Nacionālajai bibliotēkai

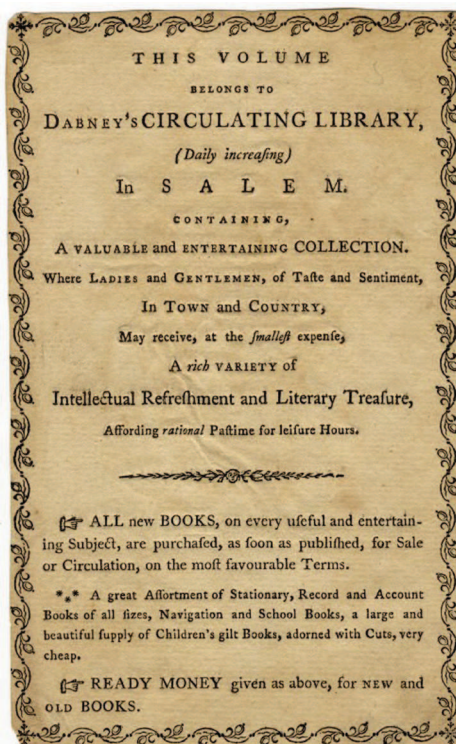
**Ričarda Vinsenta ģerboņa ekslibris
(18.gadsimts, oforts)**

2010.gada oktobrī Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Sīkiespieddarbu un attēlizdevumu nodaļas ekslibru kolekciju papildināja 130 ārzemju mākslinieku darbi — amerikāņu bibliofila un kolecionāra, LNB drauga Džeimsa Hovarda Freizera (James Howard Fraser, 1934)¹ dāvinātā unikālā ārzemju mākslinieku ekslibru kolekcija.

Lai gan ārzemju mākslinieku ekslibru kolecionēšana neietilpst LNB Sīkiespieddarbu un attēlizdevumu nodaļas galvenās prioritātēs, bibliotēkas ekslibru un piemiņas grafikas kolekcijā atrodamas daudzas muzejiskas vērtības. Nav zināms, kad un kā daži darbi nonākuši krājumā. Lielākā daļa papildinājusi bibliotēkas kolekciju pēdējos piecos gados. Te var minēt ekslibrus

**Divu ASV bibliotēku šrifta ekslibri
(18.gadsimta beigas, tipogrāfijas
iespiedums)**

no Dmitrija Zinovjeva un Ināras Siles kolekcijām, grāmatu īpašumzīmes, kuras bibliotēka saņēmusi apmaiņas kārtā, kā arī nedaudzus eksemplārus, kas iegūti no dažiem Sanktpēterburgas un Omskas māksliniekiem. Tomēr tieši Dž.H.Freizera dāvinājums piešķīris bibliotēkas ekslibru kolekcijai globālu raksturu.

Apjomā nelielajā dāvinājumkolekcijā ietilpst amerikāņu, kanādiešu, itāliešu, angļu, vācu, čehu un ungāru mākslinieku darbi. Pārstāvēti gandrīz visi grāmatu īpašumzīmju veidi: gan etiķetes, gan mākslinieciskie ekslibri (ģerboņu, šriftu, sižetu u.c.); visas klasiskās iespiedtehnikas: oforts, vara vai tērauda grebums, mecotinta, kokgrebums, cinkogrāfija utt. Kolekcijā iekļautas privātpersonu, bibliotēku, speciālo krājumu un izdevniecību zīmes. Uzdāvināto ekslibru radīšanas laika amplitūda ir ļoti plaša — no 18.gadsimta līdz 2010.gadam.

Dāvinājums tika saņemts bez vienību vai mākslinieku saraksta, bez ekslibru atribūcijām un aprakstiem. Bija zināma tikai neliela daļa no māksliniekiem vai mākslas skolām, tādēļ vajadzēja ieguldīt daudz pūļu, zināšanu un intuīcijas, veikt skrupulozu salīdzinošu analīzi, lai pēc nesalasāmiem parakstiem vai signatūrām atšifrētu kāda mākslinieka rokrakstu vai konkrēta laikmeta, stila pazīmes. Tomēr dažos gadījumos pat zināšanas un intuīcija nespēja līdzēt patiesības meklējumos. Pagaidām ir aprakstīti, pilnīgi vai daļēji atributēti 72 ekslibri. Teju puse joprojām ir nezināmu mākslinieku darbi, kuru piederība vēl jāidentificē.

No 18.gadsimta ekslibriem gribētos izcelt brīnišķīgu angļu rokoko stila paraugu — kāda muižnieka Ričarda Vinsenta ģerboņa ekslibri "Richard Vincent. Vincenti Dabatur Laurea" (18.gadsimts, oforts, 10x7,6 cm), kā arī divu ASV bibliotēku atturīgos šrifta ekslibrus "This volume belongs to Dabney's Circulating Library, (Daily increasing) in Salem." (1790(?), tipogrāfijas iespiedums,

14,2x8,8 cm) un "This Book (No...) belongs to Suffield Library." (1798, tipogrāfijas iespiedums, 7,1x8,8 cm).

Lielāko kolekcijas daļu veido 19.gadsimta beigu un 20.gadsimta pirmās puses ekslibri. Te minami tādi mākslinieki kā spānis Žoakins Renarti Garsija (*Joaquin Renarty Garcíá*, 1878–1961), itālietis Adolfo Vildts (*Adolfo Wildt*, 1868–1931), kanādietis Džeimss Makdonalds (*James Edward Harvey McDonald*, 1873–1922), angļis Džeks Batlers Jeitss (*Jack Butler Yeats*, 1871–1957), amerikānis Rokvels Kents (*Rockwell Kent*, 1882–1971).

19. un 20.gadsimta mijas ievērojamāko ekslibristu vidū izceļams slavenais vācu mākslinieks, jūgendstila priekštecis, spilgts simbolisma pārstāvis Makss Klingers (*Max Klinger*, 1857–1920), kura daiļradē nozīmīgu vietu ieņem grafika. Savā grāmatā "Glezniecība un zīmējums" ("Malerei und Zeichnung", Leipzīga, 1891) M.Klingers apgalvo, ka grafikas dabai piedien tumšo, dēmonisko dzīves aspektu atspoguļošana, kas adekvāti izpaužas lineāri kontrastainā zīmējumā. Dž.H.Freizera kolekcijā M.Klingers pārstāvēts ar pazīstamā mākslas zinātnieka Hansa Volfganga Zingera (*Hans Wolfgang Singer*, 1867–1957) ekslibri "Ex libris H.W.Singer" (1911, oforts, akvatinta, 8,8x13 cm), kas perfekti atspoguļo šo koncepciju. Ekslibra sižets ir ļoti vienkāršs un šķiet idillisks: kaila sieviete (kāda mitoloģiska dieviete vai varone) sēž jūras krastā, un eņģelis (vai amors, mīlas vēstnesis, bet tiklab arī drūms dēmons, nāves pareģotājs), kas, pielidojis cieši klāt, cenšas iekārdināt, apburt varoni, pārklāt viņas saulaino, balto ķermeni ar savu maģisko melno ēnu, atņemt viņai dvēseli, dzīvību... Taču ekslibra kodētā simbolikas sistēma tik viegli vis nepadodas atšifrējumam: Erotā un Tanatā mūžīgais flirts vai dēmoniska pretestība, erotiska vīzija vai nevainības simbols, fantastisks sapnis vai briesmīgs nakts murgs... M.Klingers apvieno statiku un dinamiku, idilli

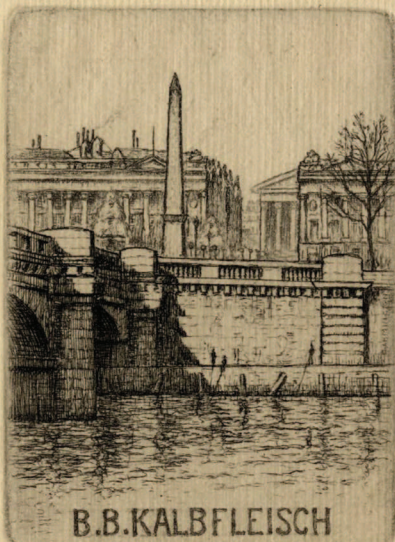
Maksa Klintera ekslibris Hansam Volfgangam Zingeram (1911, oforts, akvatinta)

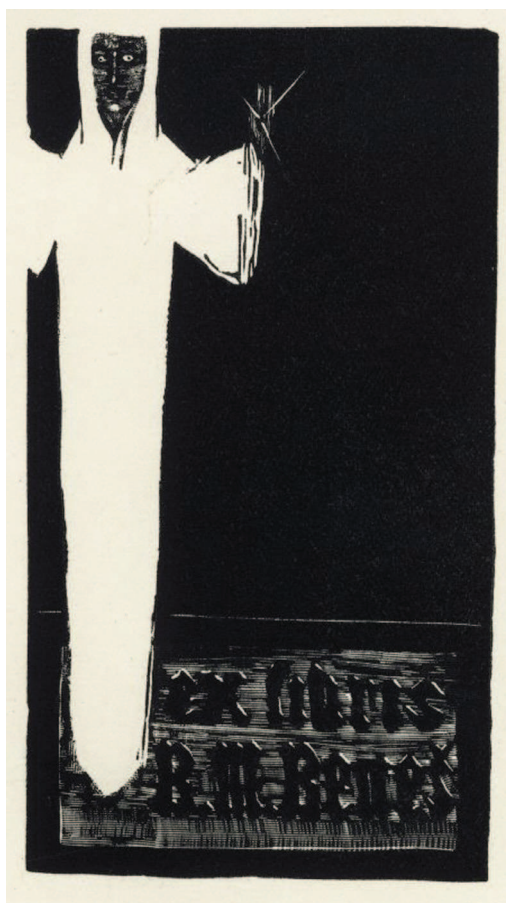
Endres Vadāsa ekslibris Miksam Freimanam (1930. gadi, oforts)

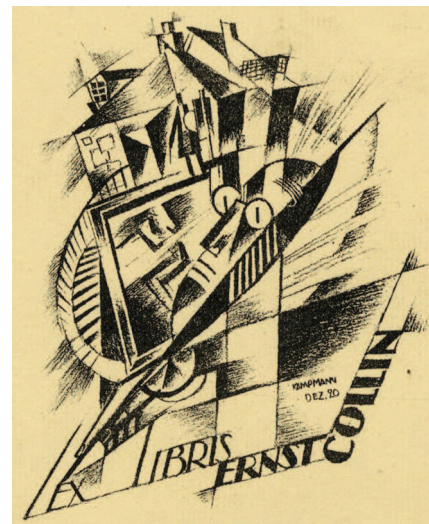
Emila Orlika veidots ekslibris pašam sev (1902, krās. litogrāfija)

Kerolainas Armingtones veidots ekslibris "B.B.Kalbfleisch" (1930.gadi, oforts)

Josefa Vāhala veidots ekslibris B.M.Benešam (1911(?), kokgrebums)

Valtera Kampmana veidots ekslibris Ernstam Heinriham Kolinam (1920, litogrāfija)

un konfliktu, melno un balto laukumu, kā arī ofortu ar akvatintu, tādējādi panākot maksimālu efektu sižeta risinājumā. H.V.Zingera ekslibrī spilgti parādās pretējo spēku attiecību "elektrizēta" harmonija, lakonisms un izteiksmīgums, tehniska pilnība un virtuozitāte. Ekslibris radīts periodā, kad M.Klingers gandrīz pilnīgi pievērsies tēlniecībai, laikā starp lielām grafiku sērijām "No nāves" (1898–1909) un "Laiks" (1915), kas stilistiski atšķiras no mākslinieka agrīnajiem ekslibriem. Šajā vēlinā jūgendstila ofortā jau iezīmējas 20.gadsimta 30.gadu vācu mākslas tendences.

Par noslēpumaino Fēliksu Hohštimmu (*Felix Hochstimm*, dzīves gadi nav zināmi) atrodams tikai tas, ka viņš dzimis, uzaudzis un strādājis Vīnē 20.gadsimta sākumā. Kolekcijā iekļauts viņa oforts "Ex libris Paul Brandl. Das Jahrmarktsfest zu Plundersweilern. Goethe" (1912, oforts, 14,5x15,9 cm). Tas ir tipisks vācu jūgendstila ekslibra paraugs, kurā atspoguļotas tolaik valdošās mākslas tendences: smalka stilizācija un groteska, viegla elegānce un noslēpumainība, izsmalcināts simbolisms un sarežģīta alegoriju sistēma.

Grāmatu īpašumzīmēs atspoguļojas arī 20.gadsimta pirmās puses visdažādākie mākslinieciskie meklējumi, stili un avangarda strāvājumi. Šajā sakarā pieminami daži ekslibri no Dž.H.Freizera kolekcijas. Par vācieti Hansu Šifu (*Hans Schiff*, 18–?) zināms vien, ka viņš bijis fotogrāfs Veimārā, tāpēc būtu loģiski viņu saistīt ar 20.gadu *Bauhaus*² meklējumiem. Ekslibris, ko mākslinieks izveidojis pats sev — "Ex libris Hans Schiff" (1920.gadi, krās. cinkogrāfija, 2,1x7,7 cm) — atšķiras ar skarbu, konceptuālu atturīgumu un specifisku, koncentrētu noskaņu. Gandrīz polihromā, ģeometriski abstraktā kompozīcija ir spilgts konstruktīvisma grafikas piemērs. Jāpiebilst, ka 20.–30.gadu ekslibru vidū šāda veida kompozīcijas (supremātiskie³ sižeti) ir diezgan rets izņēmums. Darbā var just konstruktīvistu — poļa Kazimira Maļeviča (*Kazimierz Malewicz*, 1878–1935) vai Ungārijas ebreja Lāslo Moholija-Naģa (*László Moholy-Nagy*, 1895–1946) — māksliniecisko meklējumu atskaņas.

Cits vācu mākslinieks — berlīnietis Valters Kampmans (*Walter Kampmann*, 1887–1945) — pārstāvēts ar ļoti interesantu ekspresionistisku kompozīciju "Ex libris Ernst Collin" (1920, litogrāfija, 8,3x6,7 cm), kurā atspoguļojas ne tikai tā īpašnieka — pazīstamā dzejnieka Ernsta Heinriha Kolina (*Ernst Heinrich Collin*, 1882–1953) — iekšējās izjūtas, bailes un satraukums, bet arī Berlīnes metropoliskā daudzveidība, spožums, dinamika. Ekslibrī redzama kāda stilizēta cilvēciska būtne (drīzāk galva vai seja ar brillēm — pats dzejnieks vai rēgs) ar spalvu, mākslinieks ar molbertu un arhitektūras motīvi (logi, sienas, durvis, kāpnes, mansardi, dūmeņi), kas sašķaidīti fragmentos un šķērsojas asiem stūriem. Kustība parādīta, uzklājot mirgojošo formu un elementu detaļas vienu uz otras (futūrisma simultānisma princips), radot zemestrīces vai mistiska virpuļa (futūrisma vai kubisma reminiscence) efektu.

Ungāru ekslibris kolekcijā pārstāvēts ar ievērojamā gleznotāja un grafiķa Endres Vadāsa (*Endre Vadász*, 1901–1944) ofortu "Ex libris Freimann Miksa" (1930.gadi,

oforts, 8,6x8,7 cm). Tajā attēlota kāda mākslinieka darbnīca, kolecionāra krātuve vai mākslas galerija (zināms, ka zīmes īpašnieks Miksa Freimans (1895–1944) bija pazīstams ungāru kolecionārs). Kompozīcijā veiksmīgi apvienotas konstruktīvisma un kubisma tendences ar dzīvespriecīgu, humoristiski grotesku dzīves tvērumu.

Viens no interesantākajiem Dž.H.Freizera kolekcijas darbiem ir talantīgās kanādiešu ofortistes Kerolainas Armingtones (*Caroline Helena Armington*, 1875–1939) ekslibris "B.B.Kalbfleisch" (1930.gadi, oforts, 7,9x5,7 cm). Visticamāk, darbs radīts Parīzē 20.gadsimta 30.gados un attēlo pilsētu pirms kara: Konkordijas laukumu no Konkordijas tilta puses, ar daļēji redzamu Madlēnas baznīcu un Luksoras obelisku. 1920.–1930.gados kopā ar savu vīru grafiķi Frenku Armingtonu (*Frank Armington*, 1876–1941) māksliniece daudz strādāja Francijā un Itālijā, iemūžinot pilsētu skatus un ievērojamus arhitektūras pieminekļus.

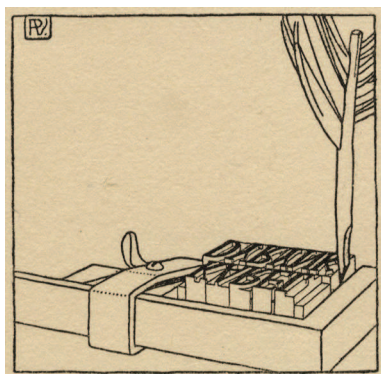

Hugo Šteiner-Praga Mimi Vainšteinaī veidotais ekslibris (1914, krās. litogrāfija)

Vislielāko uzmanību kolekcijā piesaista 20.gadsimta pirmās puses čehu mākslinieku ekslibri (26 vienības): Hugo Šteiner-Praga (*Hugo Steiner-Prag*, 1880–1945) litogrāfijas, Vojteha Preisiga (*Vojtěch Preisig*, 1873–1944) un Josefa Vāhala (*Josef Váchal*, 1884–1969) kokgrebumi, kā arī Emila Orlika (*Emil Orlik*, 1870–1932), Františeka Koblihas (*František Kobliha*, 1877–1962), Oskara Fijalas (*Oskar Fiala*, 1860–1918), Annas Macko-

Hugo Šteinera-Praga Heinriham Leopoldam Martinam veidotais ekslibris (1900.–1910. gadi, krās. litogrāfija)

Vojteha Preisiga Karelam Dirinkam veidotais ekslibris (1909, kokgrebums)

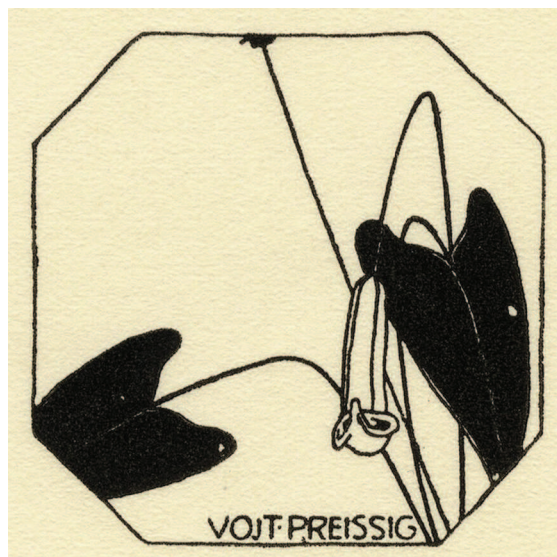

Františka Koblīha Kristīnei Voitai veidotais ekslibris (1900–1920(?), kokgrebums)

vas (Anna Macková, 1887–1969), Jaroslava Bendas (*Jaroslav Benda*, 1882–1970), Rudolfa Krajca (*Rudolf Krajc*, 1907–1934), Staņislava Kulhāneka (*Stanislav Kulhānek*, 1885–1970) un Pravoslava Kotīka (*Pravoslav Kotík*, 1889–1970) darbi.

Pētot 20.gadsimta sākuma čehu mākslinieku ekslibrus no Dž.H.Freizera kolekcijas, var veiksmīgi izsekot čehu jūgendstila grafikas attīstībai un sasniegumiem tā laika Eiropas mākslas kontekstā. Jūgendstila ekslibros atspoguļojas galvenās stila iezīmes, izmaiņas un aktualitātes, sižetu un tehnisko paņēmienu daudzveidība. 20.gadsimta pirmie piecpadsmit gadi ir meklējumu laiks, kad turpina veidoties mūsdienu ekslibris. Mākslinieki pievēršas gan ekslibra lietišķajām funkcijām, gan tīri mākslinieciskiem aspektiem.

Viens no Eiropas jūgendstila ekslibra izcilākajiem meistariem ir slavenais čehu gleznotājs, portretists, grafiķis (strādājis oforta un litogrāfijas tehnikā), fotogrāfs, lietišķās mākslas meistars, Vīnes *Secession*⁴ dalībnieks un pedagogs Emils Orliks. Līdz ar Dž.H.Freizera dāvinājumu LNB krājumā nonācis mākslinieka ekslibris pašam sev (1902, krās. litogrāfija, 8,7x6,3 cm). Šis darbs — viens no labākajiem mākslinieka ekslibriem — tapis pēc Japānas ceļojuma (1900–1901), kura laikā E.Orliks

Vojteha Preisiga sev veidotais ekslibris (1909, kokgrebums)

iepazinās ar tradicionālo japāņu ksilogrāfiju un kļuva par spilgtu japāņu kultūras propagandētāju Eiropas mākslā. Ekslibrī attēlots japāņu teātra dejotājs ar vēdekli, ģērbts tradicionālajā kimono, kas dekorēts ar mākslinieka iniciāļiem. E.Orlika litogrāfija cenšas imitēt (un ļoti veiksmīgi — daži speciālisti šo miniatūru kļūdaini dēvē par ksilogrāfiju) japāņu ksilogrāfiju, kurai raksturīga plakaniska telpas izjūta un krāsu lakonisms.

Ievērojamas mākslinieciskas vērtības ir divi slavenā čehu simbolista, rakstnieka, gleznotāja, grafiķa Josefa Vāhala ekslibri: "Ex libris B.M.Beneš" (1911(?), kokgrebums, 11,1x6,1 cm) un "Ex libris A.Lhota" (1920. gadi(?), kokgrebums, 11,2x6,7 cm). Viens no agrīnajiem J.Vāhala ekslibriem — pazīstamā rakstnieka, pedago-

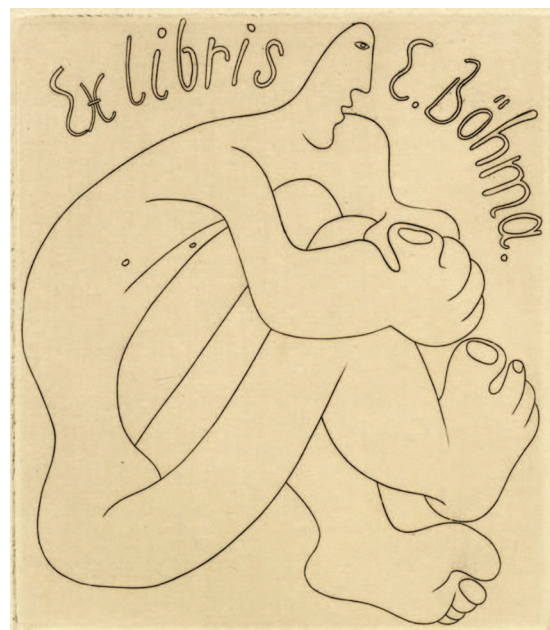
ga, bibliotekāra, grafikas kolekcionāra B.M.Beneša grāmatzīme — radīta ap 1911.gadu (pēc dažiem avotiem 1917.gadā), ļoti noslogotā un interesantā mākslinieka dzīves periodā, tūlīt pēc abu pirmo grāmatu iznākšanas 1910.gadā un pirms (iespējams, tieši tajā laikā) viņa draudzības ar katoļu garīdznieku, mistiķi, rakstnieku un dzejnieku Jakubu Demlu (*Jakub Deml*, 1878–1961) 1912.–1913.gadā. Tieši šajā laikā J.Vāhals pievienojas Prāgas mākslinieku grupai “*Sursum*”, kas kultivē simbolismu, jūsmo par garīgām koncepcijām, kas pārvar naturālismu un iedvesmojas no vācu ekspresionisma idejām. Jāpiemin, ka ap 1910.gadu Prāga ir jauno, pretrunīgo strāvojumu un ideju centrs, kur mistika visai veiksmīgi tiek apvienota ar avangardu un kļūst par savdabīgu tiltu starp reālisma caurvīto pagātņi un modernistisko nākotni. J.Vāhals nopietni studē misticismu un pievienojas Prāgas Teozofijas biedrībai jau 1903.gadā. B.M.Beneša ekslibrī, kas ir brīnišķīgs čehu vēlinā jūgendstila un simbolisma paraugs, attēlota kāda mistiska vīzija, kur abstrakta, mirdzoša figūra (Dvēsele vai kāda alegoriska būtne, pats Dievs, sātans, rēgs...) ar zvaigzni (sakraļa gaisma?) kreisajā plaukstā varētu tikt identificēta kā okultisks, maģisks simbols (varbūt mūžība, nāve...). Kolekcionāra Antonina Lhotas (1884–1956) sirreālistiskajā ekslibrī tuksnesīgas ainavas (piramīdas no putna lidojuma, zvaigžņota debess) fonā attēlots kāds ēģiptiešu mitoloģijas tēls: sfinksas, kāda dieva vai faraona skulptūra, rēgs no viņpasauls vai cita dēmoniska būtne bez galvas, kura svinīgi sarunājas ar savu nedzīvo galvu. Liesmas un starojošais caurspīdīgais oreols galvas vietā rada divainu, kosmoloģisku atmosfēru. Šķiet, dzirdamas Visuma biedējošās skaņas, seno ēģiptiešu lūgšanas, nelaimi vēstoši čuksti vai garu kliekdzieni... Unikāla, pretrunīga personība, ekstrēmists un sapņotājs, mizantrops un savādnieks, ironisks ezotēriķis un pat ekshibicionists — J.Vāhals savos darbos attēlo aizliegto un noslēpumaino, neaprunājamo un nenoteikto, drosmīgi atsedz cilvēka garīgo “virtuvi” un instinktu dabu, rāda pasauli, kur valda mainīgas līdzības, divainas metaforas un alegorijas.

Īpašu vēribu pelna Hugo Šteinera-Praga veidotās grāmatzīmes. LNB kolekcija papildinājusies ar pieciem mākslinieka darbiem, kuri sniedz izsmēlošu priekšstatu par viņa ekslibru mākslas stilistikas ģenēzi. Mākslinieks kļuva slavens ar saviem scenogrāfijas projektiem, ekslibriem un grāmatu grafiku, piemēram, 1915.gada Gustava Mairinka “*Golema*” ilustrācijām. 1907.–1927.gadā H.Šteiners-Prags strādā Berlīnē, Leipcīgā un Parīzē. Divi ekslibri — “*Ex libris Mimi Weinstein*” (1914, krās. litogrāfija, 11x6,9 cm) un “*Ex libris Heinrich Leopold Martin*” (1900.–1910.gadi, krās. litogrāfija, 7,9x5,1 cm) — attiecas uz viņa jūgendstila periodu.

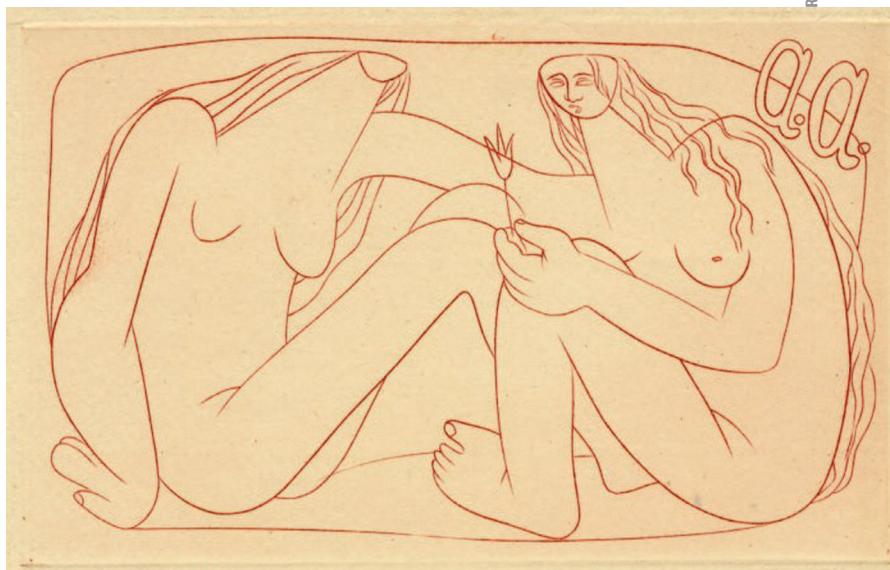
Mimi Vainšteinas grāmatzīme ekslibru vēsturē iegājusi kā viens no pazīstamākajiem un skaistākajiem vēlinā jūgendstila paraugiem. Kompozīcijas pamatā — stilizēts Pompeju

(vai renesanses) groteskas motīvs: vieglā rāmī, ko veido ornamentāls augu dekors, atrodas milzīgs zieds, no kura parādās (dzimst?) kāda daiļa būtne (mīlestības un skaistuma dieviete Venera vai augu valsts dieviete Flora?). Kailā svešiniece, pati būdama elegantās vinjetes neatņemama sastāvdaļa, bauda putnu dziesmas un tīteņa ziedus. Mākslinieks rada izsmalcinātu alegoriju, kurā acīmredzot atspoguļojas kāds poētisks ekslibra īpašnieces sapnis, viņas rakstura īpašības, aizrašanās, vieglais dzīves stils, intelektuālās vai jutekliskās kaislības. H.Šteiners-Prags pievēršas jūgendstilā raksturīgam sieviešu ideāltipam, kurš atšķiras ar izteiktu liriskumu, maigumu, erotisku smalkumu, pārspīlētu grāciju un zināmu proporciju slaidinājumu. Viegluma un sapņaina atslābuma iespaidu papildina izsmalcināta gaišo toņu harmonija.

Heinriha Leopolda Martina ekslibris — grezna, statistiska kompozīcija ar Temīdas pusfigūru pretskatā.

Rudolfa Kraja veidotais ekslibris “*Ex libris E. Böhma*” (193–?, krās. oforts)

Rudolfa Kraja veidotais ekslibris “*A.A.*” (193–?, oforts)

Dieviete ar aizsietām acīm tur gigantisku monētu vai medaļu ar svēto Mārtiņu (norāde uz īpašnieka vārdu!) uz zirga. Kompozīcijas augšdaļā, virs Temīdas, atrodas tās simbols — svāri. Greznais ornamentālais fons un zelta krāsa liecina par īpašu alegorijas svarīgumu. Jāatceras, ka šāda veida alegoriskas kompozīcijas ar sieviešu tēliem, reliģijas, mūžības, mīlestības, mākslas u.c. personificējumiem jūgendstila laikā bija ļoti izplatītas. Čehu jūgendstila ikonogrāfijā bija populāras ne tikai abstraktas alegoriskas būtnes, bet arī reģionāli simboli, piemēram, Prāgas (visu pilsētu māte Prāga, zelta Prāga utt.) vai Bohēmijas mitoloģizētie sieviešu tēli.

Citi mākslinieka ekslibri no Dž.H.Freizera kolekcijas darināti 20.gadsimta 30.gados un atspoguļo jaunas tendences viņa daiļradē: "Ex libris Rūžena Gausová" (ap 1930.gadu, krās. cinkogrāfija, 8x6,5 cm), "Ex libris Elenor Feisenberger. EF" (1936, krās. cinkogrāfija, 3x2,5 cm), "Ex libris Erik Kempe. EK" (1930.gadi, krās. cinkogrāfija, 6,9x4,3 cm). Rūženas Gausovas zīme acimredzot radīta ap 1930.gadu Parīzē vai uzreiz pēc 1933.gada, kad mākslinieks atgriezās Prāgā un atver privātu grafiskā dizaina skolu *Officina Pragensis*. Prāgā radīts arī Elenoras Feizenbergeres ekslibris. Erika Kempes ekslibris pieder Stokholmas (uz kuriem mākslinieks politiskās situācijas dēļ pārceļas 1937.gadā un atkal atver skolu pēc *Officina Pragensis* parauga) periodam. Šajos darbos H.Šteiners-Prags, atteicies no jūgendstila izsmalcinātā dekoratīvisma un greznā simbolisma, rada ļoti lakoniskas, atturīgas grafiskas zīmes, kurās galvenais akcents likts uz perfekti izkopto burtveidolu (dažreiz savienojumā ar stilizētu augu motīvu kā R.Gausovas grāmatzīmē).

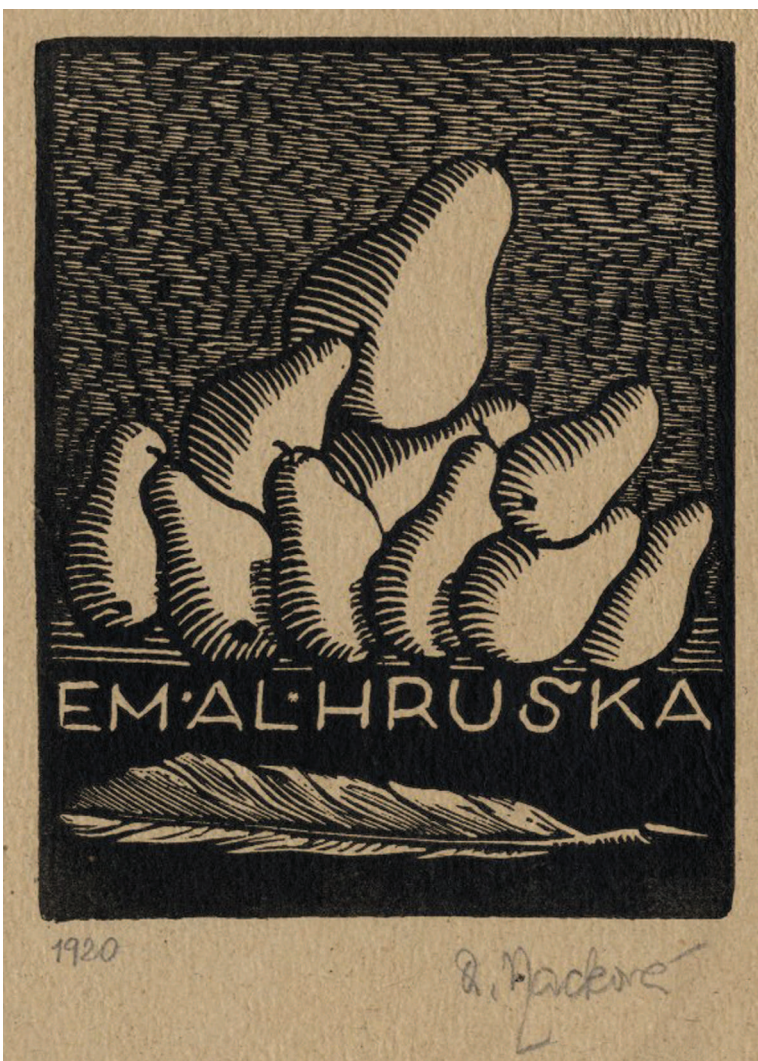
Lielu ieguldījumu čehu ekslibra attīstībā devis grafiķis Vojtehs Preisigs, kas ir izcilis plakātists, ilustrators, burtveidola meistars, čehu jūgendstila raksta pamatlicējs. Savos darbos mākslinieks vienmēr tiecas pēc izsmalcināta izpildījuma un plastiska tēlu dinamisma. Kolekcijā V.Preisigs pārstāvēts ar četriem darbiem, kuras noteikti var nosaukt par mākslinieka šedevriem. Labākie V.Preisiga ekslibri rāda unikālu tehnisku meistarību, ļoti smalku lineāru kokgrebumu (dažreiz šķiet, ka tas ir cinkografēts zīmējums), kas pārsteidz ar aristokrātisku eleganci, īpašu izteiksmīgumu un līniju smalkumu. Tādi ir divi pazīstami V.Preisiga ekslibri: "Karel Dyrnyk" un "Vojt. Preissig" (abi 1909, kokgrebums, 4,9x5 cm un 4x4 cm), kuros valda virtuozas, izkoptas līnijas. 20.gadsimta sākumu V.Preisigs pavada Parīzē, strādājot kopā ar slaveno Alfonsu Muhu (*Alphonse Maria Mucha*, 1860–1939), 1905.gadā atver grafikas studiju Prāgā, bet 1910.gadā dodas uz ASV. Abi ekslibri radīti Prāgas grafikas studijas laikā un atšķiras ar lakonismu, vienkāršību un vispārinātu simbolisku raksturu. Savam ekslibrim mākslinieks izvēlējis stilizētu augu motīvu, ļoti raksturīgu jūgendstilam, bet ievērojamā čehu tipogrāfa, burtveidola dizainera, čehu grāmatmākslas meistara Karela Dirinka (1876–1949) ekslibra kompozīcija veidota no burtstabiņu salikuma (grāmatzīmes īpašnieka vārds un uzvārds) un spalvas, kas norāda uz adresāta profesionālajām interesēm. Kompozīcijas de-

koratīvi plastiskā uzbūve pakļauta īpašai burtu daļas un simboliskas poligrāfa "klusās dabas" (*vanitas*⁵ reminiscence) attiecību loģikai.

Ievērojamas vērti ir arī pārējie V.Preisiga ekslibri: "Ex libris Jindřich Waldes" (1921, kokgrebums, 6,8x8,2 cm) un "Ex libris Henry Sell" (1927, kokgrebums, 7,1x7,1 cm). Jindržiha Valdesa ekslibra pamatā — ļoti lakoniska, stilizēta ainava, kurā attēlots parka vai dārza stūris ar strūklaku: dinamisku, dejošu sieviešu skulptūru grupu. Te V.Preisiga agrīno darbu eleganto, pat slimīgo jūgendstila lineārismu nomaina "reālistiski skarbs ekspresionisms", kuru raksturo plastisks izteiksmīgums, dinamiskums, melnās un baltās krāsas laukumi. Līdztekus šai kompozīcijai tekstam ir gandrīz patstāvīgas funkcijas. Henrija Sela grāmatzīmē mākslinieks šķietami savieno jūgendstila tēlu un sižetu sistēmu ar *Art Deco* grafisko valodu, radot sirreālistisku dekoratīvo risinājumu. Ekslibra pamatā — kodēta simbolu sistēma. Abi ekslibri radīti ASV, kur mākslinieks ar nelielu pārtraukumu dzīvo no 1910. līdz 1930.gadam (pēc atgriešanās Prāgā V.Preisigs piedalās čehu pretošanās kustībā, 1940.gadā tiek arestēts un 1944.gadā iet bojā Dahavas koncentrācijas nometnē), vienlaikus pildot direktora un grafikas pasniedzēja amatu Poligrāfijas skolā (*School of Printing and Graphic Arts*) Ventvorsas (*Wentworth*) Institutā Bostonā.

Ieskatu Staņislava Kulhāneka daiļradē dod divas raksturīgas grāmatzīmes: "Isem z knih M.S." (1918, krās. oforts, akvatinta, 8,4x6,3 cm) un "Ex libris Stan. Kulhānek" (1914, cinkogrāfija, 9,8x7 cm). Abi darbi ir tipiski vēlinā jūgendstila paraugi, kuros *Belle Époque* jutekliskā elegances pakāpeniski pāriet jaunajā *Art Deco* dekoratīvismā.

Interesanti ir arī trīs Františka Koblihas 20.gadsimta pirmajā pusē ksilogrāfijas tehnikā veidotie ekslibri: "Ex libris Christine Voigt" (1900–1920(?), kokgrebums, 13,5x9 cm), "Ex libris J.J." (1943, kokgrebums, 10,8x8,6 cm) un "Mana Z." (19–?, kokgrebums, 5,8x4,2 cm). Daudzu ekslibru un grāmatu ilustrāciju autors, smalks oforta, litogrāfijas un kokgrebuma meistars, mākslas zinātnieks F.Kobliha pazīstams kā spilgts čehu vēlinā simbolisma pārstāvis, kas savos meklējumos aizgājis pat līdz sirreālismam un artificīālismam. Interesanti, ka mākslinieks grafikas jomā ir autodidakts (glezniecību apguvis Prāgas lietišķās mākslas augstskolā, tomēr čehu mākslas vēsturē iegājis kā viens no 20.gadsimta pirmās puses atzītākajiem ksilogrāfijas meistariem). Kristīnes Voitas ekslibris pēc sižeta (daiļie pāvi ir viens no iemīļotākajiem jūgendstila ikonogrāfijas tēliem) un stilistikas varētu tikt saistīts ar jūgendstila periodu. Miniaturu raksturo japāņu mākslas reminiscence, asimetriska ornamentāla kompozīcija, plakanisks formu risinājums, dekoratīvs melnā un baltā pretnostatījums, izliektu līniju elegants smalkums. F.Koblihas ekslibrus apvieno smalka poētiska noskaņa (iemīļoti sižeti: nakts motīvs, ziedi, noslēpumainas sievietes pie ezera vai citur dabā, sfinksas, divi lidojoši gulbji virs

**Annas Mackovas veidotais ekslibris
"Em. Al. Hruska" (1920, kokgrebums)**

ežera naktī...), filozofiski literārs tvērums, kompozīciju daudzslāņainība un pārdomātība.

Kolekcijas šedevri ir divi Annas Mackovas ekslibri: "Em. Al. Hruska" (1920, kokgrebums, 11,4x9 cm) un "Kniha Josefa Jiříčky" (1943, krās. kokgrebums, 15,1x10 cm). Čehu mākslas vēsturē un ekslibru pasaulē māksliniece (J. Váhala dzīvesbiedre un līdzgaitniece) pazīstama kā viena no izcilākajām krāsainā kokgrebuma meistarēm. Viņas darbiem raksturīga ne tikai absolūta iekšēja brīvība, plastisks domas izteiksmīgums, dziedošu līniju grācija, grezns dekoratīvisms, bet arī tehniska pilnība, smalka krāsu vienotība un saskaņa. A. Mackovas darināto ekslibru priekšplānā atrodas nevis cilvēks, bet gan vide, apkārtnē, daba. Kolekcijas ekslibru sižeti pārsteidz ar neierastu vienkāršību: ekspresīva klusā daba ar stilizētiem bumbieriem vienā un sirreālistiski filozofisks eksotiska auga „portrets” klasiskās botānisko studiju tradīcijās otrā.

Ievērojamu vietu 20. gadsimta pirmās puses čehu avangarda mākslā ieņem arī Rudolfa Krajca daiļrade.

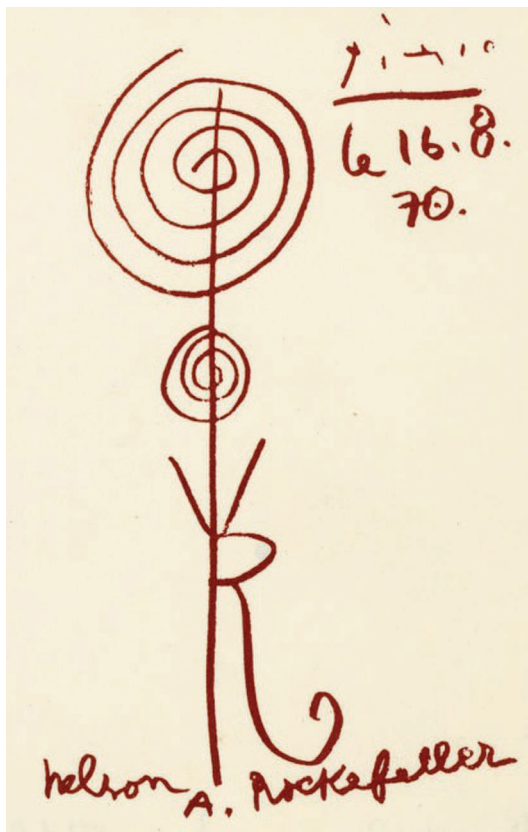
Mākslinieks nodzīvojis ļoti īsu mūžu — tikai 27 gadus, taču viņa ieguldījums čehu modernā ekslibra attīstībā ir būtisks. Zināmi 22 mākslinieka ekslibri, pārsvarā — kokgrebuma tehnikā. Dž. H. Freizera dāvinājumā ir divi pirmklasīgi R. Krajca oforti: "Ex libris E. Böhma" (193–?, krās. oforts, 8,5x13,7 cm) un "A. A." (193–?, oforts, 12,5x10,8 cm). Abi ekslibri noteikti radīti pēc Pablo Pikaso (*Pablo Picasso*, 1881–1973) un Žorža Braka (*Georges Braque*, 1882–1963) darbu iespaidiem, to galvenās iezīmes ir improvizācija, brīvs līniju vijīgums, formas gaisīgums, lakonisms, un, šķiet, pat zināms groteskums. Abi darbi zīmēti ap 1930.–1934. gadu.

Pēckara ekslibru mākslu pārstāv daži Eiropas un Amerikas mākslinieki: Pablo Pikaso ar Nelsona Rokfelleras ekslibri (1970, ofsets pēc litogrāfijas, 9,9x5,9 cm), Nijolē Šaltenīte (*Nijolė Šaltenytė*, 1946) ar izsmalcinātu Dž. H. Freizeram veltītu miniatūru (1999, krās. oforts, akvatinta, 10,2x6,1 cm), jauns amerikāņu grafiķis Šons Harlejs (*Sean Hurley*, 1985) ar 2010. gadā darināto monumentālo, ļoti lakonisko ofortu "Ex Library Old Hou-

Annas Mackovas veidotais ekslibris "Kniha Josefa Jiříčky" (1943, krās. kokgrebums)

**Pablo Pikaso Nelsonam Rokfelleram
veidotais ekslibris (1970, ofsets pēc
litogrāfijas)**

se Journal & Old House Interiors 1973–2010” (2010, oforts, 20,4x12,7 cm), kā arī amerikāniete Luīze Fili (*Louise Fili*, 1951), Marija Epesa (*Maria Epes*, 1950) un pazīstamais Ņūdžersijas grāmatiespiedējs Džons Andersons (*John Anderson*, 1915–1997).

Gribētos cerēt, ka šis nelielais darbu klāsts būs sākums sistemātiskai ārzemju mākslinieku ekslibru kolekcionēšanai.

¹ Dž.H.Freizers strādājis par bibliotekāru vairākās ASV universitāšu un zinātniskajās bibliotēkās. Viņa plašajā interešu lokā blakus grāmatu mākslai un grāmatniecības vēsturei, iespiedtehnikai un grafiskajam dizainam atrodas arī Austrumu kultūra, bērnu un jauniešu literatūra, plakātu vēsture. Dž.H.Freizera un LNB sadarbība ilgst turpat 10 gadus. Pagājušā gadsimta 80.gadu sākumā viņš viesojās Latvijā, lai apzinātu materiālus par latviešu plakātu vēsturi. Vēlāk grāmatniecības entuziasts LNB apmeklēja, lai iepazītos ar 20.gadsimta 20.–30. gadu latviešu grāmatu dizainu. Dž.H.Freizers ir aizrautīgs grāmatu kolekcionārs un daļu savas kolekcijas (arī paša sastādītās grāmatas) ir dāsnī dāvinājis un turpina dāvināt LNB. Pateicoties Dž.H.Freizera dāvinājumiem, LNB krājumā nonākušas daudzas vērtīgas publikācijas par grāmatniecības, grāmatu mākslas un plakātu vēsturi no šo jomu pirmsākumiem līdz 21.gadsimtam, tajā skaitā izdevumi par atsevišķu valstu (Vācijas, Polijas, Čehijas, Japānas) grafiskā dizaina vēsturi. (Informācija no LNB tīmekļa vietnes www.lnb.lv: <http://www.lnb.lv/visparigi/aktualitates/03-02-2010-gramatu-maksa-un-grafiskais-dizains-no-kolekcionara-dzeimsa-hovarda-freizer-davinajuma-lnb>)

² 1919.gadā vācu arhitekts Valters Gropiuss (*Walter Gropius*, 1883–1969) Veimārā dibina jaunu eksperimentālu mācību iestādi, apvienojot toreizējo mākslas un lietišķās mākslas skolu un nosaucot to par *Bauhaus* (*bauen* — celt, būvēt). Tai bija lemts kļūt par 20.gadsimta mākslas pedagogijas idejiski visietekmīgāko centru, kas, kaut 1933. gadā slēgts, vēl ilgi bija nozīmīgs mākslas pasaules iedvesmotājs. Šajā skolā radās pirmie pamati funkcionālam lietišķās mākslas stilam, kas bija nevis romantisks, bet racionāls un bezpersonisks. Sk. **Mieriņš, Laimonis**. Bauhaus 1919–1933. *Jaunā Gaita* [tiešsaiste]. Nr.76, 1969.

Pieejams: http://zagarins.net/jg/jg76/JG76_Mierins.htm

- ³ Supremātisms — 20.gadsimta sākumā Krievijā izplatīts ģeometriskā abstrakcionisma paveids, kurā tika izmantotas ģeometriskas figūras vai telpisku formu kombinācijas.
- ⁴ *Secession* (latīņu val. 'aiziešana'), kas latviski tiek sauktas par secēsijām, ir Vācijas un Austrijas mākslinieku grupas, kuras 19. un 20.gadsimta mijā nošķirās no tā laika akadēmiskās mākslas un izveidoja savas apvienības. Pazīstamākās ir Minhenes secēsija (1892), Vīnes secēsija (1897) un Berlīnes secēsija (1899). Šo apvienību mākslinieki pārstāvēja jaunos mākslas virzienus (galvenokārt simbolismu un jūgendstilu, bet ne tikai, daudzi nepieslējās nevienam virzienam un viņu darbu stilistikā piederība ir grūti nosakāma) un nostājās zināmā opozīcijā pret oficiālajām mākslas aprindām. Pirmais Vīnes secēsijas prezidents bija Gustavs Klimts (*Gustav Klimt*, 1862–1918), kas 1905.gadā viedokļu nesakritības dēļ apvienību pameta. Ilgāku vai īsāku laiku Vīnes secēsijā darbojušies arī austriešu mākslinieki Kolomans Mozers (*Koloman Moser*, 1868–1918) un Egons Šīle (*Egon Schiele*, 1890–1918), slovēņu arhitekts Jože Plečniks (*Jože Plečnik*, 1872–1957) un citi.
- ⁵ *Vanitas* (latīņu val. 'niecīgums, tukšums') ir baroka glezniecības žanrs, alegoriska klusā daba, kuras kompozīcijas centrālie elementi simbolizē nāvi, piemēram, cilvēka galvaskauss, spogulis, sadauzīts māla trauks. Visplašāk šis glezniecības veids bija izplatīts Flandrijā un Holandē 16. un 17.gadsimtā. Tā mērķis bija atgādināt par cilvēka dzīves īsumu un nepastāvīgumu, nāves neizbēgamību.